25· ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1847 ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ · ԹԻՒ 17—70 ՀԱ ՋԻԼԳԱՏԷ· ՌՃԽԳ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՕԳՈՒՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղուռուշ 100։ Վեցամսեայ գին Ղուռուշ 52 1/2։ Եռամսեայ գին 26 3/4։
Հինգ ստորագրողց գտնոցին մէկ օրինակ իրեն ձրի դիտի տրուի։
Այս Լրագիրը ամէն շաբաթի օրերը կը հրատարակուի։

Պոշխան գրուս գացած Լրագիրներուն փոստային ծախքը առնոցին ջրայ է։
Իր շտին համար շուր մը հրատարակեշ ուզողը դիտի ջնարէ տոցին 40 փարայ։
Ղորատիդ գրոց ծանուցումը ձրի է։ Դուրսէն եկած նամակներուն փոստային ծախքը իրկոցը դիտի ջնարէ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 25 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Ընթացաւ արքունի բանակին ապարապետ վեմափայլ Օսման փաշային՝ Պէտերհան պէյին դէմ քաջութեամբ պատերազմելով ըրած յաղթութեանը փոխարէն, վեհափառ Աբքային շնորհակալութեան նամակ մը կը գրէ անոր, որուն օրինակը այս է։

Իմ հա-ապարիմ Ե՛ւ քաջ ապարապետս։

Քիզի ասկէ առաջ հրաման ըրեր էի որ այդ կողմերը իմ պերա-ռիեանս անհնազանդ գտնուողները իրարեցվ յորդորելով հնազանդեցունես, և դուն ալ իմ արքայական բարյիր հրամանիս համեմատ ընթացար. բայց անոնք չը-ելելով ինքնին դիմելայն իրարանցներուդ ու յորդորանքներուդ, զենքով դէմ կենալը-ելան քեզի. ուստի դուն ալ օրէնքին պահանջածին պէս վրանին պատերազմի ելլալը-պարտա-ղրեցար և-ըրած պատերազմներուդ մէջիկ քու և-ի-ի քովի գնուած ղրաստիներուդ Աբոծոյ օգնութիւնը գործածած քաջ-ութիւններուն, ցրուցած հաստատուն-ութիւններուն արդի-ները շնորհակալը-արդի- պեսայ ու-ուրախացայ. ըսել կ'ուզեմ Պէտերհան պէյը յաղթելու ի-ր կուսակիցներովը և ընկերներովը հոս խաբելու, ասոնց երեսին հանգստութիւնին խրսընցուցած քաղաքներուն ու-վերջին բարեկարգելու։ Յետոյ-ի ի՛ւ ու-ի ըրպէտցդ և ի՛ւ բոլոր ու-հրամանիդ ներքո-ը գտնուած ըրացս ամենագովելի ծառայութիւնը յայտնի պատուոյ պէտցդ-ց չէլ ու-անոնք։ Ուստի ամենակարողին Աստուծոյ գոհութիւն մատուցանելու-ս վնի՝ կը բարեմաղթեմ դիլը իմ սիրելի ու-կորիճ ըրացս ասանկ բարեյաջողցյաղթութիւններ։

Իմ հա-ապարիմ պաշտօնեայս, դու-քաջ գիպես որ ես ուրչափ կը բաղձամ իմ բոլոր ըրացս հանգստութիւնը. ուրիճ կ'ուզեմ որ անոնց վրայեն ու-ալ ու-ըրապէտներուդ ալ իրենամէջը անպակաս ըլլայ. նոյնպէս այդ կողմերու-բնակչաց հանգստութիւնն ալ մեծ ցգուելութիւն ընես որպէս զի Աստուածային թնամէն ալ իմ պերութիւնս վրայեն անպակաս ըլլայ. ամեն։

— Օրինաւորական ուսման սկզբունքները սորվելու համար վեհափառ Աբքայն՝ Պրուսա դպրոց մը հաստատելու հրաման ըրաւ. և իսկոյն այս հրամանին կատարմանը համար բոլոր կարեւոր միջոցները գործի դնելու ձեռք զարնուեցաւ։

Հիմա այս դպրոցին տեսուչ կարգեցաւ Պուսաթաֆա պէյը որ երկար ժամանակ Մայրաքաղաքիս Նախակրթական դպրոցին մէջ գտնուելով, ասանկ մէկ պաշտօն մը արժանաւորապէս վարելու բաւականութիւն ստացաւ։

— Փարիզ ու Վիէննա դեսպանութեան պաշտօնով բաւական ժամանակ կեցող արժանապատիւ Նաֆի էֆէնտին ու Խարանիդայի նախկին տեսուչ Մեպիպ էֆէնտին որոնք հիմա բարձրագոյն տաճարին անդամ են առաջին կարգի առաջին պատուոյ նշանը ընդունեցին։

— Մերիմիրան թօսուն փաշան Մարաշի կառավարիչ անուանեցաւ Լուսուֆ փաշային տեղը։

— Մերիմիրան Խամէթ փաշան որ Միտիլլիի կառավարիչ էր և հրաժարեցաւ իւր կամքը, հիմա երկրագործութեան տաճարին անդամ ընտրուեցաւ։

— Իզմիրի մաքսատան վերատեսուչ Ապա-իւլ-Բատիր աղային միրիմիրանութեան պաշտօնը շնորհուեցաւ։

— Թրապուզանի մաքսատան վերատեսուչ Ռաշիտ պէյին նոյն գաւառի տէֆթէրատարութիւնն ալ տրուեցաւ։

— Դամասկոսի նոխկին տէֆթէրատար Սալիհ պէյին Միտիլլի կղզեին կառավարութիւնը տրուեցաւ։

— Նէմսէի կայսերական տունը խորին ապշի մէջ մնաց Ֆրէտերիք անուն ազգայազուն դքսին մահուանը համար։ Այս ազգայազուն իշխանին հասակը 27 տարեկան էր և կայսերական նաւատորմիղին առաջին հրամանատարն էր։ Որչափ ազգէ հանգամանքներ կրնան ըլլալ որ մարդոյս աղնութիւնը ու հայրենասիրութիւնը կը հաստատեն, այն հանգամանքներուն ամենն ալ այս երիտասարդին վրայ կը փայլէին. ուստի անտարակոյս բոլոր Նէմսէի ազգը կ'ողբան անմխիթար անոր տարաժամ մահուանը վրայ։

Այս այն իշխանն է որ 1840 ին երբոր Օսմանեան մեծազօր տերութիւնը Սորեստան պատերազմ ուներ, Նէմսէի տերութեան կողմէն՝ օգնութեան եկող մէկ քանի պատերազմական նաւերուն հրամանատար էր և մեծ քաջութիւններ ցրուց այն պատերազմին մէջ այս երկու երեւելի տերութեց մէջ եղած հաստատուն սիրոյ և բարեկամութեան նշան մը ըլլալու համար։

Ուստի բարձրագոյն դուռը երբ որ իմացաւ այս իշխանին մահը, իսկոյն հոս տեղի Նէմսէի դեսպանին մարդ խրկեց կարեկցութեան, որ էր բարձրագոյն տաճարի առաջին Թարգման արժանայարգ Էմին էֆէնտին։

— Արդէն ծանուցած եմք որ վեհափառ Աբքային հրամանաւը և վեմափայլ Ֆէթհի փաշային հոգատարութեամբը մայրաքաղաքիս մէջ Թանզիմաթի հնութեանց մը հաստատուեցաւ։ Այս տեղը զարդարելու համար բոլոր գաւառապետներուն պատուէր գնաց որ որչափ հնութիւններ գտնան նէ հոս խաբրեն, ջրլոյս որ օտարականներուն ծախեն ինչպէս որ ժամանակ մը կ'ընէին։ Ուստի այս օրերս Երուսաղէմի կառավարիչ զարիֆ Մուսդաֆա փաշայն հոս մէկ խորաքանդակ մը խաբրեց որ իմաստնոց ղնութեանը արժանի բան մը կրնայ համարուիլ։ Աւաւել զարմանալին այն է որ այսչափ դարերէ ի վեր բնաւ մէկ կողմէն կոտոր մը չի սախտելով ամբողջ մնացեր է մինչեւ այս օրս։ Զարիֆ Մուսթաֆա փաշան իւր տեղը երթալու համար խաղա գիւղին անցնելու առեղը յիշեց այս տեղին հնութիւնը ու ուզեց հին բաներ բընտուել։ Ուստի այն տեղին բնակիչները տեղ մը ցրցուցին փաշային որ փորել տայ և այն տեղէն անտարակոյս հնութիւններ ելլալը անոր հաւատացուցին։ Իրաւցունէ փաշային աշխատութիւնը ընդունայն չեղաւ. այն տեղէն այս խորաքանդակը գտնուեցաւ որուն մեծութիւնը մէկ քառակուսի ֆէրշ է և կ'երեւայ որ Յունաստանի ծաղկեալ ժամանակին գործքերէն մէկը ըլլայ։

Վրայի փորուած պատկերները դիցաբանական բաներ են։

Ապատեղեալ հրեշը մը կէս մէջքէն վեր կնկան, և կէս մէջքէն վար առիւծի կերպարանք. թեւերունի արծիւի թեւերուն նման, ժայռի մը վրայ կայնած և գիտես թէ այն ժայռէն վար պիտի գլորի։ Երկու հատ ալ մերկ մարդիկ՝ ձախ կողմը ոտքի վրայ կայնած. ասոնց մէկը՝ որ աւելի մօտ է հրեշին, գիտես քի բան մը կ'ըսպառնայ անոր. ձեռքը բան մը ունի բռնած, բայց ինչ ըլլալը չի հասկցուիր. և ձախ ձեռքին ցուցամատը դէպ ի հրեշին ուղղած է։ Մէկալ մարդն ալ ամ ձեռքը սրտին վրայ բռնած ձախ ձեռքովը՝ ժայռին ներքեւը քուն քնանալու պէս պառկող կնկան մը մէջքի գօտիին ծայրէն բռնած կեցեր է։ Նաեւ ժայռին գլուխը մէկ ձիու ու մէկ ոչխարի պատկեր կայ. յաւալին այն է որ այս խորաքանդակին վրայ ամենեւին ստորագրութիւն մը չի գտնուեցաւ։ Ինչ և իցէ այս գեղեցիկ հին գործքը վեհափառ Աբքային ներկայացուցանելէն ետեւ ճէպխանէ խըշլասին նորահաստատ հնութեց թանգարանը դրուեցաւ։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱՐՃԱՌՕՏ ՊԱՏԿԵՐ

ՆԱԲՈՒԼԷՈՆ ՊՕՆԱԲԱՐԹԷԻՆ ՎԱՐՈՒՑԸ

Շարունակութիւն *։

Օքանայի յաղթութիւնը Սպանիոյ մէջ Յովսէփ Թագաւորին զէնքերը սրեր էր։ Սուլդ, Սիւշէ ու Սէպաստիանի 1800 տարուոյն յունվար ամսէն սկըսած հետզհետէ աւրին Պայլէն, Քորտովա, Կրանատա, Մալակա, Սիվիլիա, Լերիտա քաղաքները, և այլն։ Յաջորդ տարին մէկ ամսուան մէջ, Դորդոզա, Օլիվենցա, Պատաճոզ, Սուլդին ձեռքը կ'ինան քսանը մէկ հազար գերիով։ Դարրակոնա, Սակոնդէ, Վալենցա քաղաքներն ալ Սիւշէ կը խոնարհեցընէ։ Վալենցայի մէջ միայն չորս հարիւր թնդանօթ ու տասնրուն հազար բերդապահ զօրք կային։ Սիւշէ 'ի փոխարէն իւր յաղթութեանցը Ապուլֆերայի դքսի անունը կը վաստրկի։ Մենտիծապալ, Պելլէս, գերոս, Պլաք ու տ'Ռոսոնէլ զօրապետները մեծ կորուստներ կը կրեն գաղղացոցմէ։ "Բայց դժբաղդութեամբ մը՝ որ ժողովրդոց սուրբ իրաւանցը հակառակ գործքերուն կցած է, կ'ըսէ Նորվէնս, Սպանիացիք իրենց կորստեանցը մէջ ուժ կ'առնէին և կարծես թէ յաղթեալ պատերազմներնէն յաղթական կ'ելլէին։ Բոլոր ազանիական երկիրը մէկ մարդու մը պէս ոտք կ'ելլար, երբ բոլոր քաղաքներուն տիրած, Նաբոլէոն զանիկայ մերկ, գերի ու յաղթեալ կը կարծէր։ Աղգային նախանձայուզութիւնը ոչ երբեք ժողովրդեան մը վրայ աւելի զօրաւոր ներգործութիւն մը ունեցեր էր։ » . . . . . .

Բորթուկալի մէջ Մասէնա, 1810 ին սկիզբէն խրկուած, Սպանիոյ յաղթութիւնը չէր գտեր։ Թէպետ Ասդորկա, Զիլատա-Ռոտրիկոյ և Ալմէյտա քաղաքները առաւ, բայց դէպ 'ի Լիսբոնա տարաժամ երթալուն պատճառաւ, Վէլլինկդոնէն չարաչար յաղթուած, ստիպեցաւ Նէյ զօրապետին օգնութեամբը երկիրը թողլով Գաղղիա քաշուելու։ Բորթուկալի զօրքերը ուրիշ հարիւր մղոն տեղ Գաղղացոց անցնելու Ճամբան այրեր ու թալեր էին։

1811 Մարտի 20 ին Մարիամ-Լուիզա կը ծնանի։ Հարիւր ու մէկ թնդանօթ տղուն ծնունդը կ'աւետեն։ Նաբոլէոն կը բանայ սրահին դուռը ու կը գոչէ. Հռոմայ Թագաւոր մը։ Ժողովրդը անպատմելի

* Տե՛ս թիւ 58 — 59 — 60 — 62 — 63 — 65 — 66։

խնդութեամբ կը ծանանմէ Նաբոլէոն երիտասարդը՝ իբրեւ ժառանգ ու նեցուկ հօրը իշխանութեանը։ և սակայն չէր դիտեր որ ան իշխանութիւնը իրեք տարի մէն ալ պիտի չի քշէր։ և հայր ու զաւակ պիտի զրկուին անկէ՝ հալածեալ աշխարհքիս երկու ծայրը, դատապարտած մէկզմէկ յաւիտեան չտեսնելու։ . . .

Ցամաքային դրութիւնը։ Թիլսիդ հաստատած Ռուսաց ու Գաղղիոյ կայսերացը մէջ, որով աս երկու տերութիւնները Անգղիոյ դէմ միանալով անոր նաւերուն և ապրանքներուն իրենց ծովն ու ցամաքը պիտի գոցէին, աս դրութիւնը Աղէքսանդրի (Ռուսաց կայսր) ծանր դալու սկսեր էր։ Մէկ կողմանէ ալ Գաղղիան Պալտիք ծովուն եզերաց մեծ մասը ու բոլոր Հոլսնտան իրեն միացընելովը կրկին առիթ եղաւ Ռուսիոյ թշնամութեան, որն որ 1810 դեկտեմբերի հանած ուխտագիր յայտնագիս իր նաւահանգիստները գոցեց Գաղղիոյ ու բացաւ Անգղիոյ նաւերուն։ Յաջորդ տարուն սկիզբը երբ Նաբոլէոն աս բանիս պատճառը խնդրեց նէ, Ռուրաքիան գեսպանը Աղէքսանդրի կողմանէ պատասխան տուաւ պահանջելով "Բրուսիայէն Գաղղիական զօրաց ելլալը ու Հռենոսէն անդին քաշուիլը»։ Նաբոլէոն աս բաներուս մէջ Անգղիոյ մատն ըլլալը գիտնալով, հաշուութեան նամակ մը գրեց նոյն տերութեան՝ Սպանիայէն, Բորթուկալէն ու Սիկիլիայէն իր զօրքերը հանելու խոստմամբ։ Անգղիան Ֆերտինանտոսին Սպանիոյ աթոռը հաստատուիլը պահանջեց։ Նաբոլէոն անոր խնդիրքը մերժելով, իր Լուիսդոն դեսպանին ձեռքովը Աղէքսանդրէն պատասխան մը ալ առնելու ջանաց. բայց Աղէքսանդր և ոչ դեսպանին տեսութիւնը ընդունեցաւ, ու չորս հարիւր հազար զօրք իր երկրին սահմանները շրջապատեց։

Նաբոլէոն մեծ պատերազմի մը հարկաւորութիւնը տեսնելով, հրաման տուաւ բոլոր իր իշխանութեանը տակը գտնուող ազգերն զօրք հանելու, ու ան երկիրները ազգային պահանջներով պահպանելու։ Իսկ ինքը մայիսի 9 ին (1812) կայսրուհւոյն հետ ելաւ մայրաքաղաքէն, հասաւ Տրեզդա։ Հոն Աւսդրիոյ և Բրուսիոյ թագաւորները իրեն դիմաւորութիւն գալով, հետը միացան, ինչպէս բոլոր Գերմանիոյ իշխաններն ալ։ Բայց ուխտագրուժ Պերնատոդը, Անգղիոյ և Դան հետ մէկ տեղ, Ռուսաց կողմը եղաւ։

Տրեղտայէն ելաւ կայսրը մայիս 29 ին, ու Բրուսիոյ այլ և այլ քաղաքներէն անցնելով, Վիլքովիսքի տեղը բանախօսութիւն մը ըրաւ զօրացը, ուրանց թիւն էր ընդամենը չորս հարիւր հազար, տասը գունդ բաժնած։ Յունիս 24 ին Նիմէնը անցաւ ու արագ ընթացքով հասաւ Վիլնա՝ Ռուսիոյ Լիհատանի Մայրաքաղաքը, ուսկից Աղէքսանդր մը թերքները այրելով Տրիսա քաշուեցաւ, Տվինա գնտին անդին։ Տասնըհինգ օր Վիլնայի մէջ պարապը անցուց Նաբոլէոն, և թէպետ Լիհերուն ա-

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՆԴԻԱ։ Ֆռանսայի տերութեան նախարարաց ժողովին նախագահ Սուլդ Մառէշալը, որ Տիւք սը Տալմասի ալ կ'ըսուի, ծեր և հիւանդոտ ըլլալուն համար այն պաշտօնէն հրաժարեցաւ։ Վ. Լեհափառ Թագաւորը սեպտեմբեր 19 ին հրամանագրով՝ արտաքին գործոց տեսուչ Պ. Կիզո նախարարը առաջին պաշտօնն ալ վրան ձգելով՝ տերութեան նախարարաց ժողովին նախագահ անուանեց։

— Պ. Ֆրէտերիք Սուլիէ անուանի մատենագիրը սեպտեմբեր ամսոյ 22 ին մեռաւ, փարիզը մօտ Պիէվը ըստուած գեղը։ Անիկայ շատ կեղծ պատմութիւններ (ռօմաններ) շինած էր. որ առաջ օրագիրներու բանասիրականներուն կարգը տպուած, և ետքը առանձին տպուելով գիրք ալ եղած են։ Մեռնելու մօտեցած ատենը՝ խոստովանահայր քահանայն ասոր հարցուց թէ, գրած գիրքերուդ մէջ ընդդէմ ուղիղ հաւատոյ և բարի վարուց խօսածներուդ վրայ կը զղջա՞ս մի։ Պ. Սուլիէ բաւ. հաւատքը ամէն ատեն յարգելով՝ անոր դէմ բան գրած չունիմ. բայց անանկ բաներ գրած ունիմ որ կարդացողին բարքը կրնայ աւրել. ասոնց վրայ կը զղջամ. և ժամանակ ունենամ նէ ասոնք ետ կ'առնեմ։ Այս հեղինակը ինքնին իրեն գրածներուն վրայ ասանկ դատաստան կտրելէն ետքը՝ ասոր գիրքերն ալ լեզուասէր պատանեաց ձեռքը չանցնելու գիրքերուն կարգը կը մղանեն։

— Պարսից շահին կողմէն Ֆռանսա դեսպան գացող Մէրզա Մուհամմէտ Էլի խանը սեպտեմբեր 23 ին Ֆռանսայի վեհափառ Թագաւորին ներկայացաւ Բօմբիէնները տեղին պալատը։ Երկու ժամ ետքը Թագաւորը և Թագուհին, և Թագաւորին քոյրը Մատամ Էլիզապէտ իշխանուհին, և Նը-մուրի դուքսը՝ որ Թագաւորին զաւակն է, և Թագաւորին թոռները, և նախարարաց ատենին նախագահ իշխանը և պատերազմի վերակացու նախարարը և ուրիշ շատ բազմութիւն՝ Թագաւորական բերդին մօտ եղած անտառը պըտըտելու ելան։ Պարսից դեսպանն ալ՝ տղան ալ, և հետը եղող մարդիկն ալ այս պըտըտելուս Թագաւորին հետ գանուեցան։

ԱՆԳԼԻԱ։ Բանի որ Մալթա կղզին Ինկիլիզ ներուն ձեռքը անցած էր նէ՝ կղզւոյն կառավարութիւնը մէկ զինուորական պաշտօնատարի մը յանձնուած էր. որ զինուորական կարգէն ըլլալովը բրօթէսդան կ'ըլլար. որով Հռոմայու ալ բնապէս թշնամի կ'ըլլար։ Հիմակուան ժամանակիս պարագաներուն նայելով՝ որովհետեւ Ինկիլիզի տերութիւը յայտնապէս Հռոմայու պաշտպան կեցած է Էսպրիայի դէմ, պէտք եղաւ որ Իդալիայի մօտ եղած երկիրները դրուած կուսակալները Հռոմայու դէմ թշնամութիւն ընողներէն չըլլան. ուստի Մալթայի կուսակալ անուանեց Պ. Մոր Օ'Ֆէռօլ ազնուականը, որ կրօնիւք հռոմէական է իւրանոցի. և ատենօք Թագաւորական գանձուն ըստ ըստուած մեծ գործակալներէն էր, և ետքը ծովային զօրութեան ատենին դիւանագիր եղած էր։ Այս երեւելի անձին ընտրութիւնը այս պաշտօնին վրայ՝ Ինկիլիզի տերութեան կողմէն նոր բան մըն է, և մալթայիք ալ՝ որոնց մեծ մասը հռոմէական են, շատ սիրով ընդունեցին այս մարդս, որուն կը փափաքէին, և աւելի սէր կապեցին Ինկիլիզի տերութեան վրայ։

— Դայմ լրագիրը ասկէց առաջ ծանուցածներուս վրայ մէկ երեւելի վաճառականի մին ալ բացը ելլելը կը պատմէ, որ է Պ. Թօքռէլ և ընկերները, որ արեւելեան Հնդկաստանի հետ մեծ առուտուր կ'ընէր։ Ասոր պարտքը կ'ըսեն թէ 600,000 լիրա ոսկէ ելնի կը հանի, որ կ'ընէ 132,000 քէսէ ըստակ։

— Բօրդուկալի կողմերը պրազաղ ինկիլիզի նաւախումբէն՝ ամիրալ Բարքէրին հրամանատարութեամբը չորս հատ պատերազմական նաւ զատուելով Մալթայի կողմերը եկած է։

ՍՊԱՆԻԱ։ Սեպտեմբեր 19 ին տպուած Սպանիայի օրագիրները կ'ըսեն թէ, համբաւ կայ որ անուանի Բասպէրա զօրապետը նորէն Սպանիա պիտի մըտնէ, չէ թէ վեհափառ Թագուհւոյն հրամանին համեմատ վարուելով, որ առաջկուց ապստամբութեան պատճառով Սպանիայէն փախչողներուն և աքսորուածներուն յանցանքը ներեց և Սպանիայի երկիրը դալու հրաման ըրաւ, այլ իբրև ապստամբ, կառավարութենէն դժգոհ եղողները ոսք հանելու և առաջկու պէս անոնց գլուխ ըլլալու համար։

Մէնտէզ Վ. իկօ զօրավարը, որ նոր Բասդիլիա գաւառին ընդհանուր սպարապետ ընտրուած է, Մատրիտ եկաւ։

Լոյս պէլ ռօմէրլինօ ըսուած օրագիրը կը պատմէ որ, քանի մը զինուորական բարձրագոյն աստիճանի զօրապետներ, և ուրիշներ ալ, որ առայժմ առանց պաշտօնի են, խօսքերնին մէկ ըրած են որ վեհափառ Թագուհիէն հրաման առնեն, Իդալիա անցնին, և Հռոմայու պաշտպանութեան համար թէ որ պատերազմիլ պէտք ըլլայ նէ՝ զէնքով անոր օգնութիւն ընեն։

ԲՕՐԹՈՒԿԱԼ։ Ինկիլիզի և Ֆռանսայի և Սպանիայի տերութիւններուն մէջ մտնելովը այս երկիրս քաղաքական պատերազմէն ազատուելէն ետքը նոր մէկ ապստամբութիւն մը ելաւ Սան Մէքէլ կղզին, բայց այն տեղի զօրքը այս ապստամբութիւնը շուտով վերջացուցին. և հիմա կերպ մը կը մտածեն, որ այն տեղի ազգային պահապան ըսուած զօրքերուն ձեռքէն զէնքերը առնուի։

Տերութեան նախարարները մէկ վճիռ մը հրատարակեցին. որով կը յայտնեն թէ դիտաւորութիւն ունին կառավարութեան գործակալներուն համբանքը քիչցընելու. և ասկէց ետքը այս գործերս չէ թէ մեծ անուն կամ կռնակ և պաշտպան ունեցող մարդոց, այլ ասանկ գործերու բաւականութիւն ունեցողներուն պիտի յանձնեն։ Ասոր համար յատուկ քննիչներ որոշեցին, ասոնց քննելու բաներն են յետագայներս. արդեօք կա՞ն անանկ դատաստանական ատեաններ, որ վերնալէն հատուցակաց միտս չհետեւի։ Այսէն մէկ երեւելի պաշտօններուն գործը անպակաս տեսնուելու համար քանի՞ հոգի պէտք է, որ անկէց պակաս ըլլայ նէ չըլլար։ Այսէն մէկ գործակալին բաւականութիւնը և աղատութիւնը մտածելով՝ պատուաւոր ապրուստ մը ճարելու համար տարեկան ի՞նչ տալու է, որ անտեսութեան կանոնէ ալ դուրս չելլայ։ Պաշտօնի մը հետամուտ եղողներուն վրայ ի՞նչ պայման պիտի բընտրուի. և այս պայմաններս կենալը հաստատելու ի՞նչ ճամբայ կայ։ Գործակալներուն ի՞նչ երաշխաւորութիւն տալու է. պաշտօնէն հանուելու պաշտօնատարները ի՞նչ ընելու է։ Ահա ասոնց պատասխանէն պիտի ելլէ Բօրթուկալի տերութեան նոր կարգադրութեան կանոնը։

Օբօռդօ քաղաքը տակաւին հանդարտած չէ. մեծ աղմուկ և խռովութիւն կը տիրէ հոն։

ՀՌՈՄ։ Օլպուրկի լրագիրը կ'ըսէ որ՝ Հռոմայու քահանայապետը իր ձեռքը երկու գիր գըրեց, մէկը Էսպրիայի կայսերը, և մէկը կայսրուհւոյն, որպէս զի Ֆէռռառայի վէճը բարեկամաբար լրմնայ։ Այս խօսքը ընդունուեցաւ այս պայմանաւ որ Հռոմայու քահանայապետը առաջարկեր էր, որ Ֆէռռառա քաղաքին մէջի խարաղուելը դրը կեցող զօրքը ո՛չ աւսդրիացի ըլլան և ո՛չ իտալացի, այլ Հռոմայու տէրութեան ծառայութիւն ընող զուիցերցիներէն ըլլան։ Այս դաշինքս ընդունելէն ետքը Ֆէռռառա պարպել պէտք էր. մանաւանդ որ՝ աւսդրիացի զօրաց մէջ ալ տարափոխիկ հիւանդութիւն մտած ըլլալով շատը կը մեռնին եղեր. և մնացածը քաղաքը պահելու բաւական չէ եղեր։ Դո՞ռնէ կայսեր Ֆէռռառա պարպելու համար բռնած պատճառը այս է։

ԹՕՍՔԱՆԱ։ Շատ ատենէ ի վեր սովորութեան պէս եղած էր որ, Էսպրիայ կողմէն Սառաէնիայի Դուբրին մայրաքաղաքը նստող դեսպանը՝ Թոսքանայի տէրութեան վերաբերեալ գործերն ալ կը տեսնէր փոխանորդաբար. որովհետեւ Թոսքանայի մեծ դուքսը Էսպրիայի կայսերական տընէն ըլլալով՝ երկու տէրութիւնը մէկի պէս էին։ Հիմայ որ Թոսքանայի կառավարութեան կանոնները նոր բարեկարգութեան տակ մտան, որ Էսպրիայի կառավարութիւնը չէր ուզեր, առաջկուց եղած վստահութիւնն ալ վերցած կ'երեւի. որովհետեւ Թոսքանայի մեծ դուքսը իր կողմէն առանձին դեսպան խրկեց Դուբրին, Պ. Ռիւլիօ Մարդինի ազնուականը, որ տէրութեան դիւանագիրն է։

ԱՄԵՐԻԿԱ։ Մէքսիքոյի կառավարութեան կը-ցորդ Էուքատան գաւառը թէ որ ժամանակին իմացուելով առաջը չառնուէր նէ՝ անանկ մէկ ազէ-տալի անցք մը պիտի պատահէր որ՝ պատմութեանց մէջ ասոր նմանը քիչ կարդացուած է։ Էուքատանի երկիրը եւրոպացւոց ոսքը կոխելէն առաջ գտնուող բնակիչներուն ցեղէն մինչեւ հիմայ մարդիկ կան, որ թէպէտ կռապաշտութիւններին ձգած քրիստոնեայ եղած և կրթութեան տակ ալ մտած են, բայց դիտնալով որ երկիրը բուն իրենց ժառանգութիւնն է, և հիմակուան տիրողները դուրսէն եկած են, միշտ թշնամութիւն ունին սրտերնուն մէջը։ Իրենք թըխամորթ են. և տիրապետողները ուրիշ եւրոպացւոց պէս ճերմակ են։

Թխամորթները իրենց մէջը խորհուրդ ըրած և օր հաստատած էին. որ օգոստոս 15 ին ոսք ելլեն. բոլոր Էուքատանի մէջ որ տեղ որքան ճերմակ կան նէ՝ ամէնքն ալ ջարդեն։ Հիւմանա քաղաքին թըխամորթներուն մեծը որ Հաչի կ'ըսուի, Մանուէլ Ընդօնիօ Այ անուն, իրեն հաւատարիմ կարծած մէկուն ձեռքը գրուած մը տուաւ ապրստպրելով որ ուրիշ Հաչիներուն տանի ստորագրել տայ։ Այս մարդս թուղթին նպատակը գիտնալով, որ բնիկ տեղացիները ոսք հանել և ճերմակները ջարդել էր, թուղթը առաւ չհետաքննեցի Տօն Լօպէ Ռօսաստին տարաւ, որ կառավարութեան կողմէն Վալիատոլիտ քաղաքին կուսակալ էր։ Այսիկայ թուղթը կարդալ հասկընալէն ետքը իրեն տանող մարդուն ըսաւ. դուն բնաւ հոս եկած մի՛ ըլլար. տար այս թուղթը օրու պիտի տանիր նէ անոնց ստորագրել տուր

զաչանքը ընդունեցաւ, բայց ուրիշ ատենուան ձը-գեց անոնց թագաւորութիւնը հաստատելը։ Երբ բանակը ոսք հանեց Տրիսայի վրայ երթալու կայսեր հետ զրնուելու, անիկայ նորէն մէկ տարուան ջանքով պատրաստած տեղը ձգեր փախեր էր։ Ան տանը պատերազմի երեսը փոխուեցաւ. հարկ եղաւ Ռուսները տագին անդին ցրուած հալածել՝ ընդհանուր պատերազմի մը յոյսը կտրելով։

Պարքլէ տը Թոլի Ռուսայ զօրապետը դէպ ի Վիթեբսք կը քաշուէր. Նաբոլէոն ետեւէն ինկած իւրեանց անդամ Ոսդրոմնայի մօտերը անոր զօրացը հետ զրնուելուս, ու երբ չորրորդի մը կը պատրաստուէր, Բագրատիոն Հայոյն հրամանաւ՝ յանկարծ Պարքլէ Վիթեբսքը ձգեց քաշուեցաւ։ Նաբոլէոն մը-տաւ անբնակ մնացած քաղաքը ու քանի մը օր հոն կանգ առնելով իր զօրացը կարգաւորութիւնը ու շատ դին խրած զօրավարներուն ընելիքը հոգաց։

Քիչ ատենէն Զմոլենսք գաղղիացոց ձեռքը կ'ելնայ։ Նաբոլէոն հոնկէ Ռուսաց ելլալը ըսելով, մէկէն զարմանալի արագութեամբ ուրիշ ճամբով մը Տնեբերին ձախ եղերքը կը հասնի. մաղ մնացեր էր քաղաքը ձեռքն անցընելու երբ Հարտարմիտ Բագրատիոնը բանը կ'իմանայ ու Պարքլէն վրայ կը հասցընէ։ Պարքլէ տը Թոլի, հաւատարիմ իր սիրելացը, միշտ ընդհանուր պատերազմէ վախցուելով, կը զարնուի։ Անպատմելի քաջութիւն գործ դրին երկու կողմէն ալ. ու երկու կողմն ալ շատ մարդիկ ինկան, ինչուան որ քաղաքին բոլոր արուարձանները ու նոյն իսկ քաղաքն ալ՝ ըստ մեծի մասին կրակէ լափած՝ գաղղիացոց ձեռքն անցան։

Պարքլէ տը Թոլի Մոսքուայի ճամբան կը բռնէ Բագրատիոնին միանալու համար։ Ժիւնոյին ընդցաւութեամբը, որն որ թշնամւոյն երկու զօրապետաց միանալու ճամբան պիտի խափանէր, Պարքլէ կը խալըսի։ Նաբոլէոնին ուրիշ քանի մը զօրավարներն ալ կ'երեւան, թէպէտ մէկ քանին ալ անլուր քաջութեամբ Ռուսները ետ կը հրեն. որոնք շատ վերաւոր ճամբաներուն վրայ ձգելով միշտ կը փախչին։

Պարքլէ տը Թոլիին կը յաջողիլ Բիւգիւզոֆ։ Գաղղիացիք առաջ կը քալեն կը հասնին Վիազմա, որն որ անբնակ ու այրած կը գտնան։ Անկէ ալ առաջ երթալով, Մոսքայէն քիչ հեռու Պորոտինօ գիւղը Ռուսաց բանակը կը տեսնան պատերազմի պատրաստած։ Նաբոլէոն կ'ուրախանայ որ վերջապէս իր փափաքը կը լեցուեր։ Բոմբանս Բագրատիոնին կանգնած Շէվարտինայի հողաբլուրը կ'առնէ, որուն վրայ Նաբոլէոն ելլալով, պատերազմի նշանը կուտայ (սեպտեմբեր 7)։ Զարմանալի քաջութիւն կը ցրցընեն Բագրատիոն, Բիւգիւզոֆ, Բասքէվիչ մէկ կողմանէ, Նէյ, Տալուսդ, Միւրատ, Եւգինիոս մէկալ կողմանէ։ Եւգինիոս Պորոտինոն կ'առնէ. Բոնիատովսքի Ռուսաց աջ թեւը բոլորովին կը կոտրէ։ Իւրաքանչիւր կողմն չորս հարիւր թնդանօթ կը բռնէն ու մահը կը փչէն։ Իրեք անգամ Ռուսներուն բանակը կը ճեղքուի, ու երրորդին կը ցրուի Բղարեվօ ճահճին մէջ, ուր սարսափելի ջարդ մը կ'ուտէ։ Ցիսուն հազար մարդ կ'ինկան. գրեթէ անոր կէսն ալ Գաղղիացոց կողմանէ, տասնի չափ երեւելի զօրապետներով։ Իսկ Ռուս զօրապետներէն Գուդէզոֆ ու Թուչքաֆ կը մեռնին. Բագրատիոն վերք մը կ'առնէ որուն վրայ շատ չապրիր։ Նաբոլէոն Նէյ զօրապետին ցցուցած անլուր քաջութեանը համար Մոսքովայի Իշխան կ'անուանէ զինքը։

Բիւգիւզոֆ դէպ ի Մոսքա փախչելով, հարկադրեցաւ Մոժայսքի մտերը Գաղղիացոց հետ զարնելու։ Գաղղիացիք կարծէին թէ Մոսքայի առջեւ Ռուսներին սաստիկ դիմակալութիւն մը պիտի դըրնային։ Սարսափեցան մեծին երբ քաղաքին մտնելով լսեցին թէ Ռուսները իրենց հին մայրաքաղաքն ալ ձգեր փախեր են. "Մոսքուա, Մոսքուա" կանչելով ողջունեցին զան ու ներս մտան, (սեպտեմբեր 16)։

Իրիկուն էր. ու Գաղղիացիք ամէն կողմանէ վառուելութեան մէջ զրեանք կարծելով, կը պատրաստուէին իրենց տաժանաւոր աշխատութեանցը հանդիստ առնել։ Մերկ ու բաց ձգուած էին Մոսքուայի տները, հարիւրաւոր եկեղեցիները ու պալատները, որոնց շատին դուռը պահապաններ կը կենային։ Ցանկարծ և միահետ քաղաքին շատ կողմերը կ'սկըսին փայլել։ Բանտէ արձակած անղգամներ՝ գիրարին ու մահը կը փչեն։ Իրեն

և անկէց ետքը ինձի բեր։ Մարդը անանկ ըրաւ. սորագրել տուաւ և բերաւ Տօն Յոզէին յանձնեց։ Այսպէս ասիկայ այս չարութեանս խորհրդակիցները ամէնն ալ հասկընալէն ետքը Անդօնիս Աչ ֆալէը բռնել և գլուխը կտրել տուաւ։

Այսոր գլուխը կտրուիլը տեղացիները լսելնուն պէս՝ խորհուրդնին իմացուելուն վրայ վախնալնուն տեղը կատղեցան՝. ամէն տեղ ամէն տեսակ չարութիւն ընել սկսան. ձեռքերնին անցած ճերմակները և դեղինները, այսինքն՝ կամ հօր կամ մօր կողմանէ ճերմակի ցեղէ եղողները կը ջարդէին. յղի կնիկները անգամ կը մեռցընէին. ըսելով թէ՝ հնար է որ ասանցմէ ալ մեծ մարդիկ ծընին։

Դեբիչ քաղաքի թխամորթները յուլիսի 30 ին ամէնքը մէկէն ոտք ելան, սկսան ջարդել ճերմակները, դեղինները, և մինչեւ հիպուլիտ ըսուած թըխամորթները անգամ. երիկ մարդ, կնիկ, տղայ, չէին նայեր. միայն աղջիկները ողջ կը պահէին։ Նէ իրար քաջալերելու համար կը պօռային «ճերմակները ջարդենք. ողջ ըլան հնդիկները»։ Կառավարութիւնը գլխաւորներէն շատը բռնեց և մեռցուց. և ճերմակները ամէն տեղ զէնքով կը պըտըտին։ Ճերմակները ասկէց առաջ երկու կողմէին. այս պատճառով միաբանեցան և իրարու օգնութիւն կուտան։ Բռնուողներուն շատը խոստովանեցան, որ 15 տարիէն աւելի է որ իրենց մէջը գաղտնի այս խորհուրդս կար, և 17 գեղի ամբողջ բնակիչներ այս բանիս համար խօսքերնին մէկ ըրած էին։ Այսկէց կ'իմացուի այնքան յուսահատաբար կատղելնուն ալ պատճառը. քանզի 15 տարի խորհուրդի վրայ ըլլալ և խորհուրդը չիմացուիլ, և այնքան ատենուան խորհուրդը կատարուելու ժամանակ բանը ծակիլը՝ յիրաւի մարդը կը կատղեցընէ։

Սպանիացիները Ամերիկայի այս գաւառներուն տիրեցին նէ՝ չի կրցան խաղաղութեան կերպով մարդիկը շահիլ, շատ մարդ մեռցուցին. որով ամէնուն ատելի եղան։ Հիմակուան մէքսիքացիները այն ատենուան արիւնկալ սպանիացիները չեն. բայց ընկի տեղացւոց մէջ ատելութիւնը ժառանգութեան պէս յորդւոց յորդի կտակ եղած է, ինչպէս որ ամէն անկիրթ ազգաց մէջ կը տեսնուի։

ՄԱԴՐԲՊ։ Տէպա օրագիրը հետեւեալ նամակը կը հրատարակէ, որ Ֆէս քաղաքէն մէկը սեպտեմբեր 4 ին գրեր է Ալիքսանդր բնակող մաղրբպցիի մը։

«Պատերազմի դիպուածներ պատահեցան։ Դիտնաս որ Պէնի Ամէր և Հաշէմ դրսեցիները որ ապըստամբած էին, կայսերական զօրաց ձեռքէն պատժեցին դատն։ Շատ մարդ և գրեթէ բոլոր ինչքերնին, և շատն ալ կնիկներն և տղայքնին կորսընցուցին։ Միւս կողմէն Դաղայի բանակին ալ Աղսիւլ Բատէրին դէմ փառաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ. որ շարքի (արեւելքի) կողմերը Թագաւորի նման տիրել կ'ուզեր։ Յաղթուելով Ուիֆ լերան կողմը քաշուեցաւ, անոնց բարեկամութեանը ապաւինելով. բայց ասանք կողոպտուիլ աւելի կը սիրեն, և ետ քաշուած ատենն ալ Պէնի Օմանի ցեղին հետ ծեծկուելով առաջ երթալու ստիպուեցաւ. Ուիֆ ալ չի կրցաւ կենալ, և թէ որ տակաւին ողջ է նէ՝ այս օրերս անապատը պիտի ըլլայ։ Ոմանք կ'ըսեն թէ պատերազմի մէջ վիրաւորեցաւ. ուրիշները կ'ըսեն թէ մեռաւ։ Այսուհայ ողբրմութիւնը հասնի անոր վրայ, և իր ժողովուրդին վրայ, որ այս մարդուս ձեռքէն աղատին. որովհետեւ մեր մէջը խռովութեան և պատերազմի գործութիւններ սերմանեց։ Այս լուրերս քեզի կը գրեմ. որովհետեւ ամէն տեղ ասանկ կը խօսուի։ Բայց ստոյգ ըլալը միայն Աստուած գիտէ»։

ԱՕԳԱՑԻՆ

Աշկական։ Արմաշ գիւղէն՝ որ քովը շինուած վանքին պատճառովը ծանօթ է, հետեւեալ նամակս առինք, որով գրողին ալ գովելի հետաքրքրութիւնը կը ճանչցուի։ Գրողն է յիշեալ վանքին հայկաբանութեան դատաւորն։

«Արժանայարգ ուսումնասէր և բարեացակամ Աղգասէր։

«Արմտեաց մէջ ցորենին և գարիին վրայ այնպիսի նկատելու և քննութեան տակ առնելու բան մը կայ, որ ռամկին՝ և գիտութեանց բնական մասին հմտութիւն չունեցող անձանց վրայ մեծ աղդեցութիւն ընելէն վերջն ալ՝ անոր պատճառը չգիտնալնուս՝ բնութեան չհասկըցուելու բաներուն կարգը սեպուած է։

«Յայտնի է՝ որ արմտիքը կալին մէջ ծեծուելէն՝ ու ամբարանոցի կամ քուրձերու մէջ առնուելէն ետքը քիչ շատ տաքնալ մը ունին։ Այլի բերանը թէ որ այս տաքնալը չափազանց ըլլայ, արմտեաց ապականելուն և փճանալուն ստոյգ նշան է. վասն զի ակէց որդեր կը գոյանան անոնց մէջ, որ մէջը գոյացած հատիկը փճացընելէն ետքը կ'ըսկըսին ողջ հատիկներն ալ կրծել և ապականել։ Ինձի կ'երեւայ որ այս որդերը վերջերը մանր ճանճերու կը կերպարանին, որ ռամիկը ֆիէի կամ ֆիֆիի կ'անուանէ։

«Արդ՝ ցորենին կամ գարիին կամ ուրիշ արմտեաց սաստիկ տաքնալու ատենը՝ որ ռամկօրէն խըշմայ կ'ըսեն, զգուշալի բան է անոնց մօտենալ կամ դպչիլ. վասն զի անվրէպ մարմնոյդ որ կողմը դըպչի նէ, թէ և տասնապատիկ խոշորանիւթ լաթեր հագած ըլլաս, մէկ քանի րոպէէն վերջը այն կողմդ անանկ ասստիկ տաք մը զգալ կ'ըսկըսիս՝ որ չքաշելիր. և քերելէդ ալ մարմնոյդ երեսը այնպիսի խիտ խիտ բշտիկներ կը գոյանան, որ մեծակներուն և մլուկներուն խածած տեղերն այն խոշորութիւնը չեն ունենար, և մարդուս այնչափ չեն վնասցըներ։ Այս նեղութիւնը շատ ատեն կը քաշեն պատճառը չգիտցողները, կարծելով որ բորոտութիւն է, բայց փորձառու եղողները շատով կ'աղատին։ Վասն զի եռքը սկսելուն պէս՝ վրայի լաթերնին բոլորն ալ կը հանեն, և պաղ ջրով եռացած կողմը լուալէն ետքը ուրիշ զգեստ կը հագնին ու կ'աղատին։ Այս լուացուելու կերպը շատ աղէկ միջոց մի է այս բանին. վասն զի թէպէտ բշտիկները մէկ երկու օր քշեն ալ նէ, եռքը մէկ երկու ժամէն բոլորովին կը դադրի։

«Կը պատմուի որ երբեմն տղոց զգեստներէն անզգուշութեամբ շապիկ մը կամ ուրիշ բան մը ասանկ տաքցած ցորենին քուրձին վրայ դրուելով՝ չլուացած հագցուցած են խեղճերուն. և անոնց մարմնոյն փափկութենէն այնպէս ներգործեր է, որ տեսնողը ծաղիկ կամ հարանիթ կամ ուրիշ գեշ ախտ մը կը կարծեն եղեր, բոլոր մարմնոյն վրայ խոշոր ու խիտ բշտիկներ վեր տալովը և ասասիկ եռալովը։

«Այս բանս որչափ ալ լսած էի, փորձառու չէի. և երբ գլխէս ալ անցաւ՝ հետաքրքրութիւնս արթընցաւ. շատ զարմացայ թէ ինչպէս միայն բաղէի մը չափ ամբարանոցին կրութընելովս այնչափ շատ և ասստիկ ներգործեց։ Ուստի նախ ցորենին տաքնալուն պատճառը հասկընալու համար հարցուցի քանի մը վարպետ կարծուած երկրագործներու, ու միտքս հանգչելու չափ պատասխան մը չկրցայ առնել. վասն զի մէկը արմտեաց թաց թաց ամբարը դնելը պատճառ բռնեց. մէկալը թէ՝ չորցընելն ալ օգուտ չըրաւ ես փորձեցի նէ. և միւսը՝ թէ ցորենը սկիզբէն քանի որ հասկին մէջէ աւրուած ըլլալէն ետքը ինչ որ ընես պարապ է։ Այս մարդուն ըսածին քիչ մը հաճելացայ. թէպէտ խոնաւութենէ առաջ գալն ալ ճշմարիտ է. վասն զի մեր ցորենը՝ որ խիստ չոր էր, այս դիպուածէս ազատ չմնաց։

«Վերջապէս հետաքրքրութիւնս և զարմանքս այս ըսածներուս վրայ չէ. այլ թէ հեղինակ է արդեօք այն, որ մարմնոյ դպչելով կ'եռացընէ, չէ նէ ամենափոքրիկ որդեր, որ զգեստներէս ալ թափանցելով մարմնոյս մէջ մտան. ու այն սոսկալի եռքը պատճառեցին։ Ինչ և իցէ, տարակուսութեան մէջ մնացի. և համառօտ տեղեկութիւնս կուտամ պատուական և աղգօգուտ օրագրիդ միջոցաւ տարակուսութեանս լուծումն առնելու յուսով»։

Արժանապատիւ յարգութեան ձերոյ

30 սեպտեմբեր 1847 Ն. Ծ. Յովհաննէս
ԱՄՐՄԱՇ։ Ամէնան Աղգասէր։

Այս նամակս հրատարակելով մենք ալ մեր այս լաւագիրը կարդացողներուն կ'աղաչենք, որ այս խնդրոյս լուծումը գիտցող կայ նէ գրէ և մեզի իրկէ որ հրատարակեմք՝ կը յուսամք որ այս տեղեկութիւս մշակական գիտութիւն օգտակար մէկ բան մըն է. ինչ ըլլա գիտնալով անոր հակառակէն ալ ճարը կը գտնուի թէ որ հնար է նէ, և ցորենները աւրուելէն ազատ կ'ըլլան։

ԹՈՒՂԹ ՊԼԻՆԻՈՍԻ ԱՌ ՏԱԿԻՏՈՍ

ՏՂԱՅՈՑ ՈՒՍՄԱՆԸ ՀԱՄԱՐ

Պլինիոս կրտսերը՝ մէկ իմաստուն և աղէկ մարդ մըն էր, Տրայիանոս կայսեր օրը. առաջին դարուն վերջերը և երկրորդին սկիզբները։ Կառապետ էր, բայց բնապէս արդարութիւնը կը սիրէր և յարգը կը ճանչնար։ Քրիստոնէից դէմ երբ որ Տրայիանոս հալածմունք հանեց նէ՝ ասիկայ մէկ պատուական նամակ մը գրեց Տրայիանոսի. հասկընելով որ՝ քրիստոնէութիւնը մահուան արժանի մէկ յանցանք մը չէ. շատ աղէկութիւններ ունի. և ինչ գէշութիւններ որ քրիստոնէից համար կը զրուցուին նէ՝ ստոյգ բաներ չեն, զրպարտութիւն են։ Այսոր այս գիրը այն ատենուան հալածմանը խափանելուն պատճառներէն մէկը եղաւ։

Հոս դնելու նամակիս՝ այս իմաստուն մարդը գրած է Կուռնելիոս Տակիտոս երեւելի պատմաբանին, որուն պատմութեան գիրքերը կը ծանուցանեն թէ որքան իմաստուն մարդ է եղեր. և Պլինիոսի ուրիշ նամակներէն կը սորվիմք, որ այս երկուքը ասանկ գրագիտութեան վերաբերեալ բաներու մէջ միշտ իրարու հետ կը խորհրդակցին եղեր. այս նամակիս ալ սկիզբը ասանկ բան մը կը գտնուին։ Նշանակն է այս։

Պլինիոս առ Կուռնելիոս Տակիտոս, խնդալ։

«Շատ կ'ուրախանամ որ կատարեալ առողջութեամբ Հռոմ դարձեր ես։ Ինձի համար ասկէց աղէկ ժամանակ մը չէիր կրնար գտնել հոս գալու։ Խիստ քիչ օր մնալու միտք ունիմ Տուսկուլանի տունը. այն ալ մէկ փոքրիկ սկսած գործս լրմնցընելու համար է։ Կը վախնամ որ, թէ որ լրմնցընելու մօտեցած ինքն անկատար ձգեմ նէ՝ ջըլլայ որ նորէն ձեռք առնելս ինձի դժուար դայ։ Բայց որպէս զի իմ այս կողմէ ըրած անհամբերութեանս երեսէն փեսս մը չի կրեմ, հիմակուց այս գրովս քեզնէ մէկ շնորհ մը կ'ուզեմ, որ շատ չանցնիր բերնով ալ նոյն շնորհը պիտի ուզեմ։ Բայց իմ խնդրոյս առարկայն ինչ ըլլալը քեզի հասկցընելէս առաջ կ'ուզեմ այն իմացընել թէ այս ուզելու բանս քեզնէ խնդրելու ինչ բան պատճառ եղաւ։

«Այս օրերս երբ որ Բոմա էի, որ իմ ծնած քաղաքս է, իմ քաղաքակիցս մէկուն զաւակը՝ մէկ պատանի մը, ինձի բարեւելու եկաւ։ Կը կարդար կոր մի, հարցուցի իրեն. և այն ալ պատասխանեց, հրամերես։ — Որ տեղ։ — Միլան։ — Հոս ինչու՞ ես կարդար։ Պատանիին հայրը՝ որ հոն էր, որովհետեւ տղայն քովը բերողը ինքն էր, անոր խօսելու ժամանակ չի տալով ըսաւ. անոր համար որ՝ հոս վարժապետ չունիմք։ — Այս ինչու՞ հոս վարժապետ պիտի չունենաք։ Այս որովհետեւ հոն գտնուող մարդոց շատը տղոց տէր էին, տղէկ տուիթ մը ունեցայ խօսքս ամէնուն մէկէն դարձընելով շարունակելս։ Դուք որ հայր էք ըսի, ամենահարկաւոր բան մըն է ձեզի որ տղայքնիդ հոս կրթել տաք։ Այս մէկ մարդու մը իր հայրենիքէն աւելի զուարճալի բընակարան որ տեղ կրնայ ըլլալ. անոնց բարքը ուր կրնանք աւելի անկասկած ապահովութեամբ շըտկել. եթէ ոչ՝ իրենց ծնողացը աչքին առաջը։ Որ տեղ կրնանք անոնք քիչ ծախքով պահել. եթէ ոչ՝ ձեր տունը։ Քանի՞ դահեկանի կը հանի կը կարծէք ուզածներնուդ պէս վարժապետ ունենալու համար հարկաւոր եղած ստակը։ Այս ստակին վրայ ուրիշ բան պիտի եվրոպընէք, որ տղայքնիդ ուրիշ տեղ ըլլան նէ հարկ է որ խարճուի ճանապարհորդութեան, կերակուրի, տան վարձքի և ամէն բանի. քանզի թէ որ մէկ մարդ մը իր տունը ջըլլայ նէ՝ անոր ամէն բանը ստակով կ'ըլլայ։ Էս որ տակաւին տղոց տէր չեմ, իմ հայրենեացս սիրոյն պատրաստ եմ որ, ասանկ բան մը հիմնելու համար ինչ ստակ կը դնէք նէ՝ անոր երեք մասին մէկին չափ ալ ես տամ. որովհետեւ հօր և զաւկի սիրտ ունիմ։ Ամէնն ալ ես կուտայի, բայց վախցայ. ջըլլայ որ այս ծախքը մէկուն ալ քսակին դպած ջըլլալով վարժապետ ընտրելու համար պէտք եղած զգուշութիւններուն անհոգութիւն ըլլալի, և վարժապետութեան պաշտօնին անօրէն ըլլայ կողմնասիրութեան ոգին. որով ամէնքդ մէկէն կը կորսընցընէք ըլլալու առատաձեռնութեան պտուղը։

«Որ տեղ որ ասանկ վարժապետներու պաշտօն հատատուած կան նէ՝ ամէն տեղ բանը ասանկ կը տեսնեմ. և այս անկարգութեանս առաջը առնելու միայն մէկ ճամբայ մը գիտեմ. որ է այս. վարժապետ ընտրելուն հոգը տղոց տէր եղողներուն թողուլ. և անոնք պարտաւորել որ այս ընտրութիւնս աղէկ ընեն. որովհետեւ իրենք ալ այս բանիս ըստակ կուտան կոր, պէտք է որ՝ այն ստակը երթալու տեղը աղէկ դիտեն. ջըլլայ որ պարապ տեղը երթայ։ Քանզի անոնք որ ուրիշներուն ստակը աղէկ մատակարարելու հոգ չեն ըներ, ստոյգ գիտեմ որ ստակը իրենցը ըլլայ նէ պարապ տեղ չերթալուն աղէկ կը նային. և թէ որ իմ տալու ստակիս հետ անոնց ստակն ալ գտնուի նէ՝ իրենք վերակացութիւն կ'ընեն որ աղէկ մարդու ձեռք անցնի այն դրամագլուխը։ Ուստի իրարմէ աղէկ բաներ մտածելու և որոշելու հոգ տարէք, և ձեր գործը իմ ըրածիս պէս կարգադրեցէք։ Ընկեղծութեամբ կը բաղձամ որ իմ բաժինս շատ ըլլայ. ձեր տղոց համար ասկէց օգտակար՝ և ձեր հայրենեացը ասկէց հաճելի բան չի կրնար ըլլալ. որ ձեր տղայքը ուր որ ծնան նէ՝ կրթութիւնին և կարդալնին ալ հոն սորվին։ Անոնց տղայ ժամանակէն սորվեցուցէք որ իրենց հայրենիքը սիրեն, և հոն մնալը սորվին։ Երանի թէ անանկ գերագոյն վարժապետներ ընտրելու յաջողութիւն ունենաք, որ անոնց յարգութիւնը պատճառ ըլլայ ձեր դպրատունը շատ աշակերտ գալու, և մէկ բարեբաղդ փա-

խարինութիւն մը ըլլայ որ, ուր որ դուք հիմայ ձեր տղայքը կարդալ և կրթութիւն սորվելու կը խրբ-կէք նէ՝ այն տեղի տղայքը ձեր դպրատունը գան նոյն բաները սորվելու։

«Ահա ասոնք անոնց ըսած խօսքերս են. և ա-սոնք պատմելուս պատճառը այն է, որ հասկընաս թէ ընելու խնդիրս, որուն պատճառը այս պատ-մածներս են, կատարելու ըլլաս նէ, որքան մեծա-պէս և բոլորով սրտիւ շնորհակալ պիտի ըլլամ։ Ուս-տի կ'աղաչեմ քեզի որ, այնքան իմաստուն մարդոց-մէն՝ որ ձեր մեծայարգ անունը ձեր քովը կը բերէ ամէն կողմէն, անանկ մարդոց վրայ աչք ղարնէք՝ որ իմ ձեզի առաջարկած գործոյս յարմարութիւն ու-նենան. բայց իմ կողմէս քնաւ մէկուն ալ հատուս-տուն խօսք մի տաք։ Իմ դիտաւորութիւնս այն է որ այս ընտրութիւնը բոլորովին տղոց տիրվլու

-ը ձգեմ. քննութիւնն ու որոշումը անոնց կամոյը ա-պատան պիտի ընեմ. ինձի պիտի առնեմ միայն ծախուց վրայ հոգ տանելը, և քանի մը մարդ ցը-ցընելը, որոնց վրայ ընտրութիւնին ընեն։ Ուրե-մին թէ որ անանկներ կը գտնուին որ իրենց բաւա-կանութեանը կը վստահին, մինչեւ դուրսէն երաշ-խաւորութիւն մը չունենալով այս ճանապարհոր-դութեանս ծախքը իրենց քսակէն ընելու համաձ-ակին, կրնան գալ, և իրենց նպատակին հասնելու համար միայն իրենց արժանաւորութիւնը և բաւակա-նութեանը ապաւինիլ։ Ողջ լեր»։ (Պլինիոսի Լոռ. գր. Դ. նամակ, 13)։

Այս նամակիս մէջէն առ հասարակ ամէնուս ալ սորվելու քանի մը բան կայ, որ հոս նշանակել յարմար կը սեպեմք։

1. Տղու տէր եղողը իրեն տղուն կրթութեանը համար քիչ շատ սակ տալը տղան խրկած դպրա-տանը, արդարութիւն ըլլալէն զատ՝ ուրիշ աղէկու-թիւն ալ ունի։ Արդարութիւն է. որովհետեւ կրթութիւնը աղէկ բան մին է. և աղէկ բան ձեռք ձգելը առանց ծախուց ջըլլար։ Եւ մանաւոր մար-դու մը տղու կրթութեան ծախքը հայրենիքը քա-շելու պարտք չունի. և ով որ տալու կարողութիւն ունի և չիտար նէ՝ իր հայրենեացը աղքատներուն անիրաւութիւն ըրած կ'ըլլայ։ Եւ որովհետեւ հի-մակուան ընկերութիւններուն դրութեամբը մէկ դպրատան մը հատատուն մնալը հասարակութեան տրօքը պիտի ըլլայ, այնպիսի մարդը իր ձեռքէն ե-կածին չափ այն դպրատանը գոյութիւնը պատճառ կ'ըլլայ. որով իր հայրենեացին ալ և իր զաւակներուն ոնգամ մեսակար կ'ըլլայ։ Իր կողմէն սակ տալու ըլլայ նէ՝ տղուն յառաջադիմութեանը ինքն ալ հոգ կը տանի. օր մը դպրատուն խրկել երկու օր չի խր-կել, կամ ուսմունքը կիսատ ձգելով դպրատունէն հանել չըներ. որովհետեւ սակ է տուեր՝ կ'ուզէ որ այն սակը պարապ տեղը տուած չըլլայ։ Այսր համար հարկ է որ տղոց տէր եղողները իրենց տղ-ղուն գնացած դպրատանը համար տուած սակերին իբրեւ ողորմութիւն չի սեպեն. փոխարէնը ուզե-լը միաբերնին դնեն։ Այս սակերին մէջէն ողորմու-թիւն սեպուելիքը միայն չի կրցող վճարող մարդոց բաժնին ինկածն է, որ թէ որ աղէկ մտաբերութիւն հաշիւ ըլլայ նէ բան մը ըսել չէ. որովհետեւ հայ-երուն մէջէն խիստ քիչ կը գտնուի որ տղուն ա-ղէկ ըլլալուն համար շաբաթը մէկ զուռուշ տալու կարող չըլլայ, որ կ'ընէ ամիսը չորս զուռուշ ընկե-րութիւններուն ամիսը 2 զուռուշ տալով ալ կ'ըլ-լայ։

2. Դպրատուններնուս հիմակուան վիճակին նա-յելով չեմք կրնար իրաւամբք պախարակել այն ու-սումնասէր հայերը, որ իրենց զաւակը Եւրոպա կը խրկեն ուսմունք սորվելու համար, և այս բա-նիս վրայօք մեծ ծախքեր կ'ընեն։ Յիրաւի ասանց փոխարէն ուսմունքները այս տեղերս չի կան. հոն խրկել հարկ է. և թէ որ հնար ըլլար որ այնպիսի հայերը իրենց Եւրոպա խարձելու սակերին մէկ տեղ դնէին, և Եւրոպայէն վարպետ բերել տային տղայքը իրենց աչքին առաջը վարժել տալու հա-մար նէ՝ այս ճամբան բռնելէն չէին փախչեր. Պը-լինիոսի ըրած խորհրդածութիւնները ամէնուն ծա-նօթ է. բայց ի հարկէ ասոր մէջ դժուարութիւն մը կայ՝ որ զաւակին Եւրոպա խրկելու յանձնառու կ'ըլլան։ Եւրոպա գացող եկողներուն մէջէն վար-ժապետներ ունենամք, և այս երկիրներուս մէջ ուսման կարգը քիչ մըն ալ աւելի կատարելագործի նէ՝ այն ատենը կրնամք ըսել թէ տղայքը Եւրոպա խրկելը պարապ բան է։ Հիմակուան ըսելիքնիս մի-այն այսքան է որ՝ գոնէ ինչ բան որ տղայքը հոս կըր-նան սորվիլ նէ՝ անոնք սորվելու համար Եւրոպա գացած չըլլան. հոս սորվին. մանաւանդ իրենց կրօնից սկզբունքը, ազգային պատմութիւն, հայե-րէն լեզու. մաթեմատիկա. աշխարհագրութիւն, եւայլն։ Այսոնք չի սորված օտար երկիր գացողնե-րը պիտի կարծեն որ ասոնք իրենց հայրենիքը չի կայ, և հարկաւոր ուսմունք ըլլալնին ճանչնալով՝ իրենց հայրենիքը և ազգը այս բաներէս զուրկ պի-տի սեպեն և անարգեն։ Կրօնից ուսմունքը ամե-նահարկաւոր է, որովհետեւ երթալու տեղերնին կրօնից աղատութիւն կայ. կրնայ ըլլալ որ անկրօն կամ աղանդաւոր մարդու պատահելով կամ գիրքեր-նին կարդալով մտքերնուն մէջը ծուռ սկզբունքներ արմատանան. կամ բոլորովին կրօնքի վրայ չի խօսե-լով և բան չի ըսելով՝ կրօնից վրայ անտարբերութի-ւնենան, որ դէշ բան է։

3. Հայրենեաց օգտակար բան մը եղած կ'ըլլայ. երբ որ ուսումնական վարժապետ չի գտնուած երկ-րի մը մարդիկ իրենց կողմէն մէկ երկու տղայ խրբ-կեն Պատմոյլ կամ ուրիշ աղէկ դպրատուն գրա-նուած տեղ. որպէս զի պէտք եղած ուսմունքը սորվին իրենց հայրենիքը գան, և պարտաւոր ճանչնան զկրենք՝ սորվածնին հոն սորվեցընելու, որովհետեւ այն պայմանաւ սորված են։ Այս բա-նիս մեծ օգուտ կ'ընէ Իւսքիւտարու ազգային Ճե-մարանը տուրբ Եղուսաղէմի, որ ասանկ դրսեցի տղ-ղայմէն 20 տղայ կը պահէ և կը կրթէ ձրի։ Բայց այս տեղ կրթուելու տղացը համբանքը որոշեալին աւելի չի կրնալով ըլլալ՝ ուրիշ տեղերու բարեկար-գեալ դպրատուններն ալ ասանկ վարժապետներ հասցընելու կը պարտաւորին։

ՉԱՆԱՉԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Հնագիտական։ Ամերիկէի հին Կարթագինէ քաղաքին տեղը Նաւահանգստին ներսի դին մէկ բլուրի մը տակ յղկած բանուած քարեր գըտնելով՝ Կուլէդի փողոցները շինելու համար Թունուզի պէյլէ բանուորները անկէց քար կը հանէին։ Անանկ փորած ատենին մարդուն մէկը գտանին երեսէն 14 մէտրօ խորութեամբ մէկ կիսարձան մը գտաւ մեծ. և անանկ ազուր պահուած, որ գիտես թէ երեկ վարպետին ձեռքէն ելեր և հոն թաղուեր է։ Սարմարին քարը իր փայլունութիւնը ամենեւին չէր կորսընցուցեր. թէ դէմքին և թէ ուրիշ տե-ղերուն գծագրութիւնները ամենեւին աւրուած չէին. և ասանկ բաներէն հասկցողները ամէնն ալ վկայեցին որ շատ պատուական վարպետութեամբ շինուած էր. և մեծութիւնը անանկ էր որ՝ գլխուն վրայի զարդէն մինչեւ կուրծքին ոսկորին վերի դին չափեցին, 1 մէտրօ և 60 էնտիմէտրօ գտան։ Աջքը չափեցին. մէկ անկիւնէն մէկալ անկիւնը 22 էնտի-մէտրօ երկայնութիւն գտան։ Հասարակօրէն կար-ծիք կ'ընեն որ այս կիսարձանս Հերա չաստուածու-հին կը ներկայացընէ. և թէպէտ միայն գլուխն ու շըլլիքն էր գտնուածը, մինչեւ ուսերը և մինչեւ կուրծքին վերի դին, բայց յայտնի էր որ շինող վար-պետն ալ միայն այսքան շիներ է. աւելի չէ. որով-հետեւ գործը բոլորակ ձեւով լըմնցած է. և կոտ-րած ըլլալու նշան չերեւիր։ Ակէց երկու բան ե-րեւան ելաւ. մէկ մը՝ որ Կարթագինէ հռոմայեց-ւոց ձեռքը անցնելէն առաջը այս արձանը շինուած է. և Բ, որ այն հողաբլուրին տեղը հին ատենը Հերայի անուանով մեհեան մը եղած ըլլալու է։

— Աշխարհ։ Ֆրանսայի քանի մը ցած և ջրոտ տեղեր՝ անձրեւի ջուր շատ կայնելով գետնի խնձոր-ները աւրուելցան. բայսերուն եղէգները (խամիշ-ները) ջրցան, և գետնի խնձորներուն վրայ տեղ տեղ բիծեր երեւիլ սկսան, ինչպէս որ 1845 ին և 1846 ին տեսնուած էին։ Բանի մի երկրագործներ ասանք տեսնելով՝ ասանկ աւրուելու սկզբնաւորու-թիւն ցըցընող գետնի խնձորները շուտ մը հանեցին և առաջ անոնք գործածելու համար համբարանոց-ները դրին։

Երկրագործութեան և վաճառականութեան վերակացու նախարարը Պ. Թիւնէնկոխէն այս վնասակար արկածս լսելով շուտ մը ջրաբերական թուղթ հանեց սեպտեմբեր 1 ին. որպէս զի ամէն մարդ գետնի խնձորներուն արտերուն վրան նայի. և որ բոյսն որ եղէգը դեղնելու և չորնալու սկսեր է նէ՝ անիկայ արմատէն հանէ, գետնի խնձորները ժողվէ, և առաջ անոնք գործածէ թէ ուտելով, և թէ ալիւրը հանելով. և միայն ասանկ նշան չի ցըցընող գետնի խնձորները պահէ որ կատարեալ հասուننան։ Այլև կը պատուիրէ որ՝ գետնի խնձ-որները առնելէն առաջը՝ եղէգը տերեւներովը մէկ տեղ հոն արտին մէջ այրեն և մոխիրը հոն ձգեն. որ արտին օգուտ լինի։

— Զինաց կայսեր մեկ ընդհը։ Բէքին քաղաքէն 3 քիլոմէտրի չափ հեռու՝ կայսրը մէկ զուարճութեան պալատ մը ունի։ Քաղաքէն մինչեւ հոն մէկ ճամ-բայ մը շինել տուած է, որուն վրայ կայսերական կառքին անիւներուն անցնելու տեղը ոսկիէ խողո-վակ (օլուխ) է։ Մինչեւ հիմա այս ճամբէս միայն կայսրը կ'անցնէր. և ուրիշ անցնողներուն սաստիկ պատիժ կար։ Հիմա նոր հրովարտակով շնորհ ըրեր է իր կայսերական տանը արքայազուն իշխաններուն և տէրութեան մեծ նախարարներուն, որ այն ճամ-բէն և այն ոսկի խողովակներուն վրայէն քալելու կարող ըլլան երբ որ պալատը երթալու ըլլան. բայց շնորհը քանի մը պայման ունի. անկէց քաղաք տանն-նին գլուխնին բայց պիտի ըլլայ. բոկ ոտքով պիտի քալեն, և ետ ետ քալելով պիտի երթան. այսինքն ոտքերնին կոխելու տեղը պիտի չտեսնեն. դէպ 'ի երթալու տեղերնին պիտի հնային։ Ասանկ շնորհի մը յարգը մենք չեմք կրնար գիտնալ. բայց 'ի հարկէ Զինաստան ասոր արժանի ըլլալու փափաքող մարդ շատ պիտի ըլլայ։

— Ինժէնիան։ Խենթութեան հիւանդութիւնը մարդու շատ արտառոց բաներ ընել կուտայ, որ բժիշկներուն հետաքրքրութեանը նիւթ կ'ըլլան. և այս հետաքրքիր քննութիւններս ալ բժշկական գիր-քերը կը հարստացընեն։ Ասանկ պատմութիւն մին է այս հետեւեալը։

Ֆրանսայի Սենդ Լէդիէն քաղաքը մէկ բանուոր դարբին մը յանկարծ խելքը կը կորսընցընէ. ձեռքը ինչ կ'անցնի նէ կը կոտրտէ կը նետէ։ Պէրքը ձեռ-քը մէկ ատրճանակ (բիշտօլ) մը կ'անցնի, որ կա-պարեայ գնդակով և վառօդով լեցուած էր. կ'անց-նի հայելին դիմացը. ես զիս պիտի մեռցընեմ ը-սելով ատրճանակը հայելին մէջ երեւցած իր պատ-կերին կը շիտակ և կը զարնէ։ Ատրճանակին ձայնն ու հայելին կոտրտելու գետինը թափելուն ձայ-նը առաջին պէս խենթը՝ գետինը կը փռուի, ահա ես մեռայ ըսելով կը պառկի։ Կուգան կը վերցընեն առանձին սենեակ մը կը տանին։ Այն ատենէն 'ի վեր այն մարդը թէպէտ ողջ առողջ է, բայց իրեն ողջ և այս աշխարհքիս մէջ ըլլալը տակաւին չհաւա-տար. զինքը անդի աշխարհքը կը կարծէ։ Ուտելիք կը բերեն. մեռելները բան չեն ուտեր ըսելով ա-մենեւին բերանը բան չի դներ։ Այս պատմութիւ-նը գրուած ատենը այս վիճակին մէջն է եղեր. կա-րելի է որ անօթութիւնը զօրանայ, և կերակուր ուտելու ախորժակը տեղը գայ նէ՝ տրամաբանու-թիւնը մէկ ուրիշ դի մը ծռէ. իրեն կերակուր բերողներն ալ անդի աշխարհքի մարդիկ կարծէ բե-րած կերակուրնին ալ հրեշտակներուն կերածէն է ըսելով ուտել սկսի. քանզի խենթերուն սովորա-բար դատումը հիւանդ կ'ըլլայ. զգայական ախոր-ժակնին տեղը կ'ըլլայ։ Որքան խելացի կարծուած-ներ կան որ՝ վիճակնին ասկէց շատ մեծ տարբերու-թիւն մը չունի։ Թիւր սկզբունքի վրայ որտամ-բանողները՝ ես մեռած եմ, մեռածները կերակուր չեն ու-պեր, ուրեմն ես ալ չեմ ուզեր ըսողին տրամաբանելու կերպէն ինչ տարբերութիւն ունին։

— Ինգլան պարոնութիւն։ Պարսից շահին կողմէն դեսպանութեամբ Ֆրանսա գացող Մուհամմէտ Ալի խանը իր մարդիկներովը Հայաստանէն անցած ատենին՝ գաղղէ ինչնալուն պատահեր են. որ գե-տինը ինչնալով՝ գետնին երեսը 5 կամ 6 էնտիմէտ-րօի չափ գոյեր է։ Այն երկիրներուն բնակիչները որքան կարող եղեր են նէ մոլվեր են, մինչեւ հա-բաւական հողմը փչելով այս պատուական նիւթոյս վրայ հող և փոշի յաներ և անպիտան ըներ է։ Դես-պանին հետի մարդիկն ալ այս գաղղէն բաւական մոլվեր և հետերնին փարիզ տարեր էին։ Զորնա-լէն եռքը աղալով ալիւր մը կուտայ. որ շատ ճեր-մակ, բայց անհամ է։

Այս նիւթս տարբալոյծները քննելով գտան որ լիէն էսթոնէնդա ըսուած բոյսն է, որ հովը սաստիկ փչած ատենը հեռը կը վերցընէ հեռու տեղեր կը տանի, և ակզրցած ատենը ասանք ալ վար կը թա-փին։ Այս նիւթէս քանի մը կտոր բան՝ գիտու-թեանց ճեմարանը խրկուեցաւ։ Կ'երեւի որ ասի-կայ բուն գաղղէն չէ, թէպէտ Ֆրանսայի լրագիրը այն անունը կուտայ. այլ ուրիշ բան մը պիտի ըլլայ. քանզի բուն գաղղէն անուշ է, սեւագոյն է, և ծա-ռի վրայ կ'ինչնայ։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Ի-սոչ-պարո- Սո-րբ Խաչ դպրապան չնո-ւրէան հան-դէսը ամսոյս 12 և 19 կիրակի օրերը կոպարո-էցա։ Այս ընթերցումներուն բնակիչները որքան կարող եղեր են նէ մոլվեր են, մինչեւ հա-բաւական հողմը փչելով այս պատուական նիւթոյս վրայ հող և փոշի յաներ և անպիտան ըներ է։ Դես-պանին հետի մարդիկն ալ այս գաղղէն բաւական մոլվեր և հետերնին փարիզ տարեր էին։ Զորնա-լէն եռքը աղալով ալիւր մը կուտայ. որ շատ ճեր-մակ, բայց անհամ է։

Այս նիւթս տարբալոյծները քննելով գտան որ լիէն էսթոնէնդա ըսուած բոյսն է, որ հովը սաստիկ փչած ատենը հեռը կը վերցընէ հեռու տեղեր կը տանի, և ակզրցած ատենը ասանք ալ վար կը թա-փին։ Այս նիւթս քանի մը կտոր բան՝ գիտու-թեանց ճեմարանը խրկուեցաւ։ Կ'երեւի որ ասի-կայ բուն գաղղէն չէ, թէպէտ Ֆրանսայի լրագիրը այն անունը կուտայ. այլ ուրիշ բան մը պիտի ըլլայ. քանզի բուն գաղղէն անուշ է, սեւագոյն է, և ծա-ռի վրայ կ'ինչնայ։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Ի-սոչ-պարո- Սո-րբ Խաչ դպրապան չնո-ւրէան հան-դէսը ամսոյս 12 և 19 կիրակի օրերը կոպարո-էցա։ Այս ընթերցումներուն բնակիչները որքան կարող եղեր են նէ մոլվեր են, մինչեւ հա-բաւական հողմը փչելով այս պատուական նիւթոյս վրայ հող և փոշի յաներ և անպիտան ըներ է։ Դես-պանին հետի մարդիկն ալ այս գաղղէն բաւական մոլվեր և հետերնին փարիզ տարեր էին։ Զորնա-լէն եռքը աղալով ալիւր մը կուտայ. որ շատ ճեր-մակ, բայց անհամ է։

Այս նիւթս տարբալոյծները քննելով գտան որ լիէն էսթոնէնդա ըսուած բոյսն է, որ հովը սաստիկ փչած ատենը հեռը կը վերցընէ հեռու տեղեր կը տանի, և ակզրցած ատենը ասանք ալ վար կը թա-փին։ Այս նիւթս քանի մը կտոր բան՝ գիտու-թեանց ճեմարանը խրկուեցաւ։ Կ'երեւի որ ասի-կայ բուն գաղղէն չէ, թէպէտ Ֆրանսայի լրագիրը այն անունը կուտայ. այլ ուրիշ բան մը պիտի ըլլայ. քանզի բուն գաղղէն անուշ է, սեւագոյն է, և ծա-ռի վրայ կ'ինչնայ։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՔ ԼՐԱԳՐԻՍ

Յովհ. Պր. Տէր Կրպ. Զամուր։
Մկրտիչ Աղաթն։

Ի Պոլսի Նոր Խան։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ